

Ю. В. Нестеряк,
к. філол. н., докторант кафедри державного управління та менеджменту,
Національна академія державного управління При Президентові України

ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті здійснюється методологічний аналіз методів інформаційної політики та державного управління в умовах становлення інформаційного суспільства. Доводиться, що інформаційна політика держави покликана розглядати і врегульовувати процеси формування системою засобів масової комунікації ідеологічних поглядів, думок та оцінок, що визначають побут і культуру суспільства. Обґрунтовується база інформаційної політики як системи наукових знань, що формується на основі міждисциплінарного підходу.

The article is a methodological analysis of information policy and public administration in terms of information society. It is shown that the state information policy is designed to review and regulate the processes of forming a system of mass communication ideological views, opinions and estimates that determine the life and culture of the society. Substantiates the basis of information policy as a system of scientific knowledge that is based on an interdisciplinary approach.

Ключові слова: інформаційне суспільство, національна система засобів масової комунікації, інформаційні технології, національний інформаційний простір, державна інформаційна політика.

Key words: information society, the national mass media, information technology, national information space, the state information policy.

Перехід до інформаційного суспільства зумовлює серйозні зміни в методах інформаційної політики та державного управління. Політики і держслужбовці отримали можливість використовувати новітні інформаційні технології для миттєвого донесення інформації до громадян, відстежувати їхні побажання та пріоритети, здійснювати з ними зворотній зв'язок. Тож постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями полягає у необхідності порівняльного аналізу процесу становлення інформаційного суспільства та формування інформаційної політики і державного управління в країнах з різним рівнем розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій із зазначеної проблеми беззаперечно підтверджує, що дослідженню та аналізу формування нових методів інформаційної політики та державного управління в умовах становлення інформаційного суспільства відведене значне місце в наукових працях багатьох відомих українських вчених, зокрема О. Гриценко, С. Демського, О. Зернецької, В. Іванова, О. Картунова, Є. Макаренко, Г. Почепцова, В. Різуна, Ю. Фінклера, А. Чічановського, С. Чукут, В. Шкляра, А. Юричка, на наукові дослідження яких спирається автор.

Оскільки, на думку російського науковця С. Расторгуєва, "управління системою відбувається в гострій інформаційній боротьбі і цілі її управління часто приховані від самої системи в механізмі управління, що виділився з неї" [10], серйозну увагу аналізу стратегічного планування та управління системою засобів масової комунікації приділяють російські науковці, зокрема В. Домарьов, А. Кисельов, В. Комаровський, А. Манойло, О. Поляков, В. Попов, С. Расторгуєв, Є. Тавокін, Л. Шеллепін, С. Яновський та багато інших.

Комплексний теоретико-методологічний аналіз теоретичних і прикладних аспектів формування та реалізації державного управління системами засобів масової комунікації багато років проводять у свої наукових роботах зарубіжні вчені Н. Вінер, Д. Белл, П. Бурдье, М. Май, У. Оуенс, Т. Парсонс, Е. Тоффлер, С. Хантігтон, К. Шенон та інші.

Метою статті є обґрунтування інформаційної політики як системи наукових знань, що формується на основі міждисциплінарного підходу: методів та інструментів дослідження соціальної інформатики, філософії, політології, конфліктології, психолінгвістики, зокрема політичної психології та різних галузей права, а також дослідження масових інформаційних процесів та інфор-

маційних відносин в контексті взаємодії в системі соціально-психологічних відносин і системі засобів масової комунікації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Становлення інформаційного суспільства зумовлює серйозні зміни в методах інформаційної політики та державного управління. Інформаційна політика держави в інформаційному суспільстві покликана розглядати і врегульовувати процеси формування системою засобів масової комунікації (ЗМК) ідеологічних поглядів, думок та оцінок, що визначають побут і культуру суспільства.

До характерних ознак інформаційного суспільства проф. О.Гриценко відносить [1, с. 292]:

- розгалужену систему інформаційних ресурсів, завдяки яким виробництво, зберігання, поширення і передача аудіовізуальної продукції, а також ділової та розважальної інформації стає найважливішою частиною економіки;

- сформовану інформаційну індустрію, яка включає в себе комп'ютерну і телекомунікаційну промисловість, розробників аудіовізуального змісту і програмного забезпечення, виробників побутової електроніки;

- наявність у громадян технічних і правових можливостей доступу до різноманітних джерел інформації стосовно функціонування суспільних та державних інституцій.

Отже, сучасні інформаційні і телекомунікаційні технології стали невід'ємною частиною інфраструктури сучасного суспільства. Від них реально залежить не лише технологічний, але й соціальний прогрес, економічна конкурентоспроможність країни в цілому. Тож подальший розвиток інформаційних технологій, а разом з цим зростання інформаційної відкритості суспільства залежить вже не тільки від науково-технічного прогресу, але й від соціально-економічних і правових умов, в рамках яких діють засоби масової комунікації.

Проф. В.Іванов вважає, що функції держави в інформаційному суспільстві поступово змінюватимуться. Причиною є роль інформаційних технологій, які, з одного боку, роблять можливою фактично миттєву інтерактивну комунікацію; з другого — поліпшують можливості для медіа і неурядових груп контролювати дії влади [2, с. 14]. На його думку, у наш час спостерігається значна активізація та зростання впливу неурядових організацій і локального, і міжнародного рівня. Люди, об'єднані певними цілями, мають можливість через поєднання зусиль реалізовувати численні проекти, які раніше були б неможливими без участі держави. Однак інформатизація суспільства має не тільки позитивні наслідки. Наприклад, медіатизація політики, коли за виборця борються іміджі, а не погляди і реальні справи політиків, веде до популізму. А сучасний ритм життя і швидкість його представлення в мас-медіа унеможливають серйозні обговорення перспектив розвитку, аналіз успіхів та невдач. Отже, розвиток інформаційних технологій відкриває нові можливості, але суспільства та держави по-різному ними користуються.

Проаналізувавши практику і досвід регулювання інформаційного сфери суспільства, І.Мелюхін виділив низку напрямів діяльності державних органів у цій га-

лузі. Ключовими серед них визначено [7, с. 55—63]:

- заохочення конкуренції, боротьба з монополізмом, контроль за концентрацією власності в медіа, прийняття рішень про дезінтеграцію монополістів;

- юридичне і технологічне забезпечення права і технічних можливостей доступу до інформації та інформаційних ресурсів для всіх членів суспільства;

- дотримання принципів свободи слова незалежно від технологічного середовища розповсюдження інформації;

- захист інтересів національних меншин, молоді в інформаційній сфері, особливо у сфері зайнятості;

- посилення ролі національної культури, мови, протистояння культурній експансії інших країн, реалізація проектів перенесення на цифрові носії художньої та наукової спадщини;

- переорієнтування системи освіти з урахуванням вимог інформаційного суспільства, запровадження дистанційного навчання;

- забезпечення інформаційної безпеки особистості та суспільства, включаючи боротьбу з комп'ютерними та високотехнологічними злочинами;

- охорона інтелектуальної власності;

- цілеспрямоване використання інформаційних технологій у формуванні відкритої, демократичної держави, розширення діалогу з її громадянами.

Становлення України як правової демократичної держави неможливе без переходу до інформаційно відкритого суспільства, що передбачає виникнення нових форм інформаційної взаємодії державної влади із суспільством. Насамперед державна влада має здійснювати відкриту і чесну інформаційну взаємодію з громадськістю через засоби масової комунікації. В рамках конкретної держави — України — йдеться про сукупність засобів масової інформації, тобто про національну систему засобів масової комунікації (НСЗМК).

До конкретних компонентів НСЗМК, за визначенням проф. А.Чічановського [13, с. 20], варто віднести газети, журнали й інші періодичні видання, книги, друковані матеріали, інформаційні агентства, кінофільми, телебачення, радіо, інші електронні засоби і служби електров'язку. Організації, що займаються цими службами, а також використовувані види технологій, збереження і поширення інформації також є елементами цих компонентів.

НСЗМК може бути визначена ще у більш широкому змісті і містити в собі також формалізовані і традиційні, у тому числі "застарілі" джерела інформації — музеї, театри, виставкові зали, різні форми навчання — школи, вищі навчальні заклади, курси тощо [13, с. 20].

Таке трактування системи засобів масової комунікації дає змогу осмислити проблеми, пов'язані із процесами розвитку нової державності, змушує до переоцінки розуміння ролі і місця засобів масової інформації (ЗМІ) в політичній структурі суспільства і самої сфери діяльності ЗМІ — інформаційного простору. Специфічною ознакою глобалізаційних процесів в умовах розвитку інформаційного суспільства є втрата контролю з боку політичних інститутів держави над змістом інформаційного простору. Це явище має як позитивні наслідки, зокрема відкритість національних інформаційних систем, так і негативні, оскільки втрата контролю

за змістом ЗМІ призводить до суттєвих проблем у проведеному цілеспрямованій інформаційній політиці. Саме тому більшість розвинутих країн на найвищому державному рівні приділяють серйозну увагу творенню і розвитку національного інформаційного простору.

Сутність цього поняття проф. О. Гриценко визначає як умовний простір, окремий для кожної держави, що утворюється сукупністю національних інформаційних систем і ресурсів, розташованих у цій державі. Провідну роль у таких інформаційних системах, як і у створенні та регулюванні національного інформаційного простору, відіграють саме мас-медіа, які є специфічним видом комунікацій [1, с. 295].

Фундаментом політико-правового рівня мас-медіа у суспільстві є рівень дотримання взаємодії ЗМІ і влади. Проф. В. Шкляр переконаний, що за певної спільності вони все ж мають різну природу. Варто виходити з того, що мас-медіа не є "четвертою владою" (це швидше образно-метафоричний вислів) чи "п'ятою колоною" (це образливо, бо вони перебувають у конструктивній опозиції до влади), а вірогідніше — однією із головних суспільних сил, яка слугує розвитку громадянського суспільства. Влада ж являє собою державу і функції мас-медіа і влади принципово різні. У випадку, коли функції ЗМІ і влади збігаються і успішно реалізуються, їхня взаємодія не має особливих проблем. Проблеми виникають у разі деформування цих функцій [15, с. 247].

У країнах розвинутої демократії взаємодія влади і суспільства значною мірою базується на механізмах зв'язку з громадськістю та надання інформаційних послуг населенню, а також на механізмі законодавчо регламентованого лобіювання і публічного вираження суспільної думки. При цьому обмін інформацією є важливим елементом системи державного управління, оскільки повнота, якість і вірогідність інформації, що використовується для прийняття управлінських рішень всіх рівнів, визначають правильність, ефективність і дієвість цих рішень. А оперативність передачі, форма подання і захищеність інформації визначають функціональну ефективність системи державного управління.

Розвиток економіки, науки і культури, техніки і технологій, сфери соціальних і суспільних відносин разом із вдосконаленням системи державного управління прямо залежні від якості інформації, її повноти, оперативності і форми подачі споживачу. Саме тому економічно розвинуті держави приділяють особливу увагу формуванню і використанню інформаційних ресурсів на основі новітніх інформаційних технологій, засобів зв'язку та телекомунікацій.

У наш час медіа-сфера набуває особливого статусу ще й через те, що такий розвиток в інших сферах політики відбувся значно раніше. Медіа-політика у майбутньому, на переконання німецького дослідника М. Мая, визначатиметься цільовими конфліктами чи дилемами, які мають бути подолані. З одного боку, це конфлікт між автономією та гетерономією (або між зовнішнім регулюванням та саморегулюванням). Так, слід вибирати між жорсткими постановками цілей або гнучкими цільовими угодами шляхом переговорів. З іншого боку, застарілим є питання, чи варто зі ЗМІ обходитися як із частиною культури (як це переважно ще має місце в Німеччині) або як із частиною економіки (як переважно

в Європейському Союзі, а у США — виключно). Відповідь на це питання, при всіх можливих компромісах, має значні наслідки для якості медіа-контенту [6, с. 165—166].

Свобода обміну інформацією та відкритість інформаційних систем є однією з фундаментальних основ відкритого суспільства, а сучасні інформаційно-комунікаційні технології відкривають принципово нові можливості для вільного поширення інформації, масового інформаційного обміну і комунікації. Водночас журналістська діяльність у різноманітних засобах масової інформації ґрунтується на базовому праві свободи слова, гарантованого ст. 10 Європейської конвенції про права людини. Тож державні органи і організації зобов'язані сприяти діалогу між журналістами, редакторами, видавцями, продюсерами, власниками ЗМІ і структурами, відповідальними за політику у галузі засобів масової інформації на урядовому і міжурядовому рівнях та розробці високоякісних систем професійної підготовки журналістів.

На думку проф. А. Чічановського [13, с. 225], найважливіша функція НСЗМК в умовах глобалізованого світу полягає в тому, що всі учасники журналістської діяльності діють відповідально і виключно за нормами етики. Журналістика повинна функціонувати, зважаючи не лише на свободу слова, а й на права інших учасників інформаційного процесу, свобод, особистих і суспільних інтересів громадян.

Тож все більше політиків і державних діячів усвідомлюють, що інформаційний стан суспільства став визначальним для економічного і соціального розвитку, обороноздатності та суверенітету країни. І від того, як здійснюється збирання, збереження і поширення інформації, як функціонують системи передачі інформації, істотно залежить ефективність державного управління, взаємини влади і суспільства.

У відкритій системі "суспільство — влада" остання є не тільки споживачем, але й найбільшим джерелом інформації. Кожен громадянин змушений вступати в безпосередній контакт з органами влади різних рівнів, щоб отримати довідкову чи нормативну інформацію про свої права і обов'язки у формі різних документів, надати які можуть виключно органи влади. Під час одержання інформаційних послуг від органів влади у більшості громадян і формується на побутовому рівні ставлення до цієї влади. А в разі, коли процес одержання інформації затягується, у людей виникає дефіцит довіри до влади.

Для того, щоб в Україні сформувалось і динамічно розвивалось справді відкрите, демократичне, громадянське суспільство, необхідно, щоб і окремі громадяни, і суспільні організації могли оперативно отримувати достовірну та об'єктивну інформацію. Саме таке вільне отримання інформації є основою захисту прав людини та формування адекватної суспільної думки. Тільки за умов, якщо в процесі реформування системи масового отримання і поширення інформації будуть використані можливості інформаційних технологій та проводитиметься послідовна державна інформаційна політика, можливо забезпечити ефективне функціонування єдиного загальнодержавного інформаційного простору.

Тому, на думку проф. О. Гриценко, доцільно роз-

глядати інформаційну сферу суспільства як самостійний феномен, розвиток якого підвладний, з одного боку, своїм закономірностям, а з іншого — державному регулюванню за допомогою інформаційного законодавства. Українське законодавство про ЗМІ та інформаційний простір включає в себе значну кількість нормативних документів. В основу законодавчого регулювання інформаційного простору та діяльності українських інформаційних систем покладено ключові положення ст. 34 Конституції України, яка проголошує право кожного громадянина вільно шукати, одержувати, передавати, виробляти та поширювати інформацію будь-яким законним способом [1, с. 309].

Законодавством України введено таку правову категорію, як державні інформаційні ресурси. На органи державної влади покладена відповідальність за збирання, збереження та подання громадянам соціально й економічно значущої для суспільства інформації. Згідно з чинним законодавством державні інформаційні ресурси України є відкритими і загальнодоступними. Однак прийняті за роки незалежності законодавчі й нормативно-правові акти в правовому і організаційному сенсі не забезпечують повною мірою формування і розвиток цілісної системи державного управління та захист національних інформаційних ресурсів.

Тож одним з найважливіших завдань державного управління процесами демократичної трансформації українського суспільства у сфері інформаційної політики є створення системи загального й безперешкодного отримання і поширення інформації, включно з правовим і організаційно-технологічним забезпеченням її функціонування в межах єдиного загальнодержавного інформаційного простору.

ВИСНОВКИ ДО ПРОПОНОВАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Під час виконання представленого дослідження була опрацьована наукова література вітчизняних та зарубіжних дослідників інформаційних процесів та інформаційних відносин у контексті взаємодії в системі соціально-психологічних відносин і системі засобів масової комунікації.

У статті здійснено спробу методологічно проаналізувати методи інформаційної політики та державного управління в умовах інформаційного суспільства. Доводиться, що інформаційна політика держави покликана розглядати і врегульовувати процеси формування системою засобів масової комунікації ідеологічних поглядів, думок та оцінок, що визначають побут і культуру суспільства. Обґрунтовується база інформаційної політики як системи наукових знань, що формується на основі міждисциплінарного підходу.

Темою подальших досліджень у розглянутій сфері може бути узагальнення принципів законодавчого регулювання відносин влади і засобів масової комунікації, інформаційне законодавство країн розвинених демократій, механізми саморегулювання засобів масової комунікації.

Виходячи з двох варіантів законодавчого врегулювання функціонування системи засобів масової комуні-

кації у країнах розвинених демократій: існування окремого закону про ЗМК (Австрія, Швеція) і відсутність окремого закону про ЗМК (США, Велика Британія), — варто розробити методичку оцінки ефективності інформаційного законодавства різних країн в контексті розвитку інформаційного суспільства. На основі аналізу різних підходів до формування методології стратегічного управління системою засобів масової комунікації варто довести неможливість та недоцільність створення уніфікованої методології стратегічного управління системою ЗМК.

Література:

1. Гриценко О.М. Українські ЗМІ в контексті глобальних процесів на початку XXI століття // Україна на шляху до Європи: Наук. вид. / Упоряд.: В.І. Шкляр, А.В. Юричко. — К.: Етнос, 2006. — С. 265—379.
2. Іванов В.Ф. Держава та політика в інформаційному суспільстві // Медіа-політика в інформаційному суспільстві: навч. вид. — К.: Академія Української Преси, Центр Вільної Преси, 2011. — С. 7—15.
3. Іванов В.Ф. Основні теорії масової комунікації і журналістики: навч. пос. / За наук. ред. В.В. Різуна. — К.: Центр Вільної Преси, 2010. — 258 с.
4. Інформаційні процеси в структурі світових комунікаційних систем: підручник // А.А. Чічановський, О.Г. Старіш. — К.: Грамота, 2010. — 568 с.
5. Інформаційна політика: навч. посіб. / Г.Г. Почепцов, С.А. Чукут. — К.: Знання, 2006.
6. Манфред Май. Медіа-політика в інформаційному суспільстві / Пер. з нім. В. Климченко та В. Олійник; за ред. В. Іванова. — К.: Академія Української преси, Центр Вільної Преси, 2011. — 286 с.
7. Мелюхин И.С. Информационное общество: стоки, проблемы, тенденция развития. — М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2003. — 232 с.
8. Почепцов Г.Г. Теория и практика коммуникации. — М., 1998. — 348 с.
9. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: наук.-практ. вид. / Упоряд. С.Е. Демський. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 688 с.
10. Расторгуев С.П. Философия информационной войны [Электронный ресурс] / [С.П.Расторгуев]. — М., 2002. — Режим доступа: <http://www.pobeda.ru/cyberwars/infowar/filos.htm>
11. Тавокин Е.П. Журналистика и политические коммуникации в информационном обществе. — М., 2004.
12. Фінклер Ю.Е. Мас-медіа та влада: технологія взаємин: монографія. — Львів: Аз-Арт, 2003. — 212 с.
13. Чічановський А. А. Проблеми інформаційного простору / Засоби масової інформації і процеси державотворення в Україні: Тези наук. конф. 29—30 березня 1994 р. — С. 20.
14. Чічановський А.А. Національна держава та її засоби масової комунікації у глобалізованому світі / Україна на шляху до Європи: наук. вид. / Упоряд.: В. І. Шкляр, А. В. Юричко. — К.: Етнос, 2006. — С. 213—225.
15. Шкляр В.І. Вектори часу / Україна на шляху до Європи: Наук. вид. / Упоряд.: В.І. Шкляр, А.В. Юричко. — К.: Етнос, 2006. — С. 213—225.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2011 р.